https://doi.org/10.59295/paatd2025.09

Accesorii ale unui costum descoperite la Ardeu

Costume accessories discovered at Ardeu

Iosif Vasile Ferencz
Dorel Micle
Florin Marius Cazan

Cuvinte-cheie: costum, a doua epocă a fierului, fibule, mărgele, centuri, Transilvania, Ardeu.

Rezumat: Moda și costumul se numără printre preocupările oamenilor, de aceea au atras și atenția cercetătorilor. Pentru anumite intervale cronologice sursele cele mai numeroase pentru reconstituirea costumului le reprezintă accesoriile vestimentare. Astfel de obiecte sunt, de obicei, descoperite în inventarul unor morminte sau în depuneri rituale pe tot parcursul preistoriei și antichității. În așezări sunt găsite izolat, adeseori deteriorate. Dar sunt și cazuri în care seturi de artefacte din această categorie au fost aflate și în inventarul unor case, conace sau palate. Cercetările de la Ardeu au furnizat multe date privind locuirea în epoca regatului dac. Prin intermediul lucrării de față ne propunem să explorăm un subiect mai puțin abordat până acum, anume prezentarea unei garnituri de accesorii vestimentare. Contextul descoperirii ne îndeamnă să credem că întregul costum, cuprinzând elementele textile, precum și cele din metal și sticlă erau depozitate împreună. Obiectele respective pot sta la baza reconstituirii unui costum specific perioadei de final a secolului I și începutului de secol II al erei creștine.

Keywords: costume, second Iron Age, brooches, beads, belts, Transylvania, Ardeu.

Abstract: Fashion and costume are among the main concerns of people, which is why they have also attracted the attention of researchers. For certain chronological intervals, the most numerous sources for reconstructing the costume are clothing accessories. Such objects are usually discovered in the inventory of tombs or in ritual deposits, throughout prehistory and antiquity. In settlements they are discovered isolated, often damaged. But there are also cases in which sets of artifacts from this category have been found in the inventory of houses, mansions or palaces. The investigations at Ardeu have provided a lot of data on the habitation during the Dacian kingdom. Through this work we aim to explore a subject that has not been approached much before, namely the presentation of a set of clothing accessories. The context of the discovery leads us to believe that the entire costume, including textile elements as well as metal and glass, were stored together. The respective objects can form the basis for the reconstruction of a costume specific to the late 1st and early 2nd centuries of the Christian era.

Moda reprezintă un fenomen specific tuturor comunităților umane. Capriciile ei se regăsesc în multe dintre aspectele vieții cotidiene: în cel culinar, în divertisment sau chiar în domeniul ocupațiilor. Cu toate acestea, vestimentația este cea care a fost și este în prim-plan, atunci când ne referim la modă.

Fashion is a phenomenon specific to all human communities. Its whims are found in many aspects of daily life: in the culinary, in entertainment or even in the field of occupations. However, clothing is the one thing that has been and is in the foreground, when we refer to fashion.

Costumul și garniturile de port, la care se adaugă și podoabele „asortate", sunt astăzi subiectul unor prezentări elaborate, cu public, adeseori transmise

The costume and the accessories, to which the "matched" ornaments are added, represent today the subject of elaborate presentations, with an audience, often

în direct în media, și creează adevărate industrii profitabile. Cine nu a auzit de firme înființate de mari creatori precum Versace, Dior, Chanel, Vuitton sau Gucci? Să consemnăm că Hermès este cel mai mare grup de modă din lume în prezent și este specializat în pielărie, accesorii, parfumerie, bunuri de lux și prêt-à-porter.

Probabil, moda și costumul s-au numărat printre preocupările oamenilor dintotdeauna, de aceea au atras atenția unor cercetători – etnografi, istorici sau sociologi și, nu în ultimul rând, arheologi. Moda poate să fie urmărită, studiată și admirată din perspectiva unor detalii diverse pe parcursul unor lungi perioade de timp (vezi Racinet 2023). Pentru anumite epoci s-au păstrat veșminte, pentru altele – doar imagini și descrieri, dar pentru anumite spații și pentru unele intervale cronologice, sursele cele mai numeroase pentru reconstituirea vestimentației o reprezintă accesoriile vestimentare. Astfel de obiecte sunt, de obicei, descoperite în inventarul unor morminte sau în depunerile rituale pe tot parcursul preistoriei și antichității (Rustoiu 1997, 80). În așezări, obiecte de acest fel sunt găsite, de cele mai multe ori, izolat, adeseori deteriorate. Dar sunt și cazuri în care șansa face ca seturi de artefacte din această categorie să fie aflate și în complexe de locuire, în inventarul unor case, conace sau palate.

Ansamblul arheologic cercetat la Ardeu (vezi Ferencz 2023, 158-161) în ultimii 25 de ani a furnizat numeroase date, pe baza cărora au putut să fie distinse aspecte diverse ale locuirii în epoca

broadcast live in the media and create real profitable industries. Who has not heard of companies founded by great creators such as: Versace, Dior, Chanel, Vuitton or Gucci? Let us note that Hermès is the largest fashion group in the world today and specializes in leather goods, accessories, perfumery, luxury goods and prêt-à-porter.

Fashion and costume have probably been among the main concerns of people all the time, which is why they have attracted the attention of researchers: ethnographers, historians or sociologists and last but not least archaeologists. Fashion can be followed, studied and admired from the perspective of various details over long periods of time (see Racinet 2023). For certain eras, garments have been preserved, for others – only images and descriptions, but for certain spaces and some chronological intervals the most numerous sources for reconstructing clothing are the accessories. Such objects are usually discovered in the inventory of tombs or in ritual deposits throughout prehistory and antiquity (Rustoiu 1997, 80). In settlements, objects of this kind are most often discovered isolated, often damaged. But there are also cases in which chance determines that sets of artifacts in this category to be discovered in residential complexes, in the inventory of houses, mansions or palaces.

The archaeological ensemble researched at Ardeu (see Ferencz 2023, 158-161) in the last 25 years has provided numerous data, on the basis of which, various aspects of habitation during the Dacian kingdom era could be distinguished. Through the present work we aim to explore a subject that has not been approached so far, based on the discoveries from that place. The work that

regatului dac. Prin intermediul lucrării de față, ne propunem să explorăm un subiect mai puțin abordat până acum pe baza descoperirilor din acel loc. Lucrarea pe care o propunem atenției cu acest prilej are ca scop prezentarea unei garnituri de accesorii vestimentare, descoperite la Ardeu, pe acropola așezării, în inventarul unei locuințe. Complexul respectiv a sfârșit în urma unui incendiu, asemeni întregului ansamblu de pe culmea dealului „Cetățuie", probabil, în contextul campaniilor dacice ale lui Traian (Ferencz, Micle 2024, 333). Contextul descoperirii[1] ne îndeamnă să credem că întregul costum, cu elementele textile, precum și cu cele din metal și sticlă, erau depozitate împreună, însă, în urma incendiului, s-au păstrat numai cele pe care le vom descrie. Chiar și în acest fel, obiectele respective pot sta la baza reconstituirii unui ansamblu vestimentar specific perioadei de final a secolului I și începutului de secol II al erei creștine.

we propose to your attention on this occasion aims to present a set of clothing accessories discovered at Ardeu, on the acropolis of the settlement, in the inventory of a dwelling. The respective complex ended in a fire, like the entire ensemble on the top of the "Cetățuie" hill, probably in the context of Trajan's Dacian campaigns (Ferencz, Micle 2024, 333). The context of the discovery[1] prompts us to believe that the entire costume, including the textile elements as well as those made of metal and glass, were stored together, but after the fire only those that we will describe were preserved. Even so, the respective objects can form the basis for the reconstruction of a clothing ensemble specific to the late 1st century and early 2nd century of the Christian era.

We hope that our approach will contribute to the initiation of a broad debate on costume in Central and Eastern Europe, addressing the issue from as many perspectives as possible.

[1] Este vorba de un atelier de fierărie și de spațiul de locuit care făcea parte din același ansamblu: vezi Ferencz, Pall-Both 2021, 189. Atelierul și locuința sa formau un ansamblu, de aceea în perimetrul cercetat de noi am descoperit, deopotrivă, atât obiecte cu caracter casnic, cât și instalații, ustensile, piese aflate în curs de realizare, materii prime și zgură. Întreg spațiul în care se desfășura activitatea artizanului, atelierul propriu-zis, probabil, avea forma unui „șopron", cu acoperiș din șindrilă, susținut de stâlpi masivi de lemn. Spre vest era deschis, în așa fel încât lumina soarelui să fie prezentă cât mai mult în spațiul de lucru (Ferencz, Hegy 2014, 15). Alte amenajări îi permiteau să ridice și să mute obiecte grele în atelier, așa cum ne dovedește un scripete descoperit între ruinele atelierului (Ferencz, Căstăian, Cazan 2023). Casa, alipită de atelier, era una simplă, din lemn, cu pereții lipiți cu lut. Inventarul este specific oricărei gospodării, cuprinzând vesela utilizată pentru păstratul proviziilor, pentru gătit, mâncat sau băut. O serie de obiecte care se remarcă o constituie piesele de joc, jetoane, realizate din pereți de vase ceramice sau din sticlă, precum și un zar din os (Ferencz, Roman, Căstăian 2016). Ele „mărturisesc" în legătură cu modul în care meșterul își petrecea timpul liber, poate, în serile de iarnă, când lumina zilei îl ajuta cel mai puțin să-și practice meșteșugul.

[1] It is a blacksmith's workshop and a living space that were part of the same ensemble: see Ferencz, Pall-Both 2021, 189. The workshop and the home formed an ensemble, therefore in the perimeter that we investigated, we discovered both household objects, as well as installations, utensils, unfinished objects, raw materials and slag. The entire space in which the artisan's activity took place, the workshop itself, probably had the shape of a "shed", with a shingle roof supported by massive wooden pillars. It was open to the west, so that sunlight would be present as much as possible in the workspace (Ferencz, Hegy 2014, 15). Other arrangements allowed him to lift and move heavy objects in the workshop, as is proven by a pulley discovered among the ruins of the workshop (Ferencz, Căstăian, Cazan 2023). The house, attached to the workshop, was a simple one, made of wood, with walls plastered with clay. The inventory is typical of any household, including the dishes used for storing supplies, for cooking, eating or drinking. A series of objects that stand out are the game pieces, tokens made from the walls of ceramic vessels or even from glass, as well as a bone dice (Ferencz, Roman, Căstăian 2016). They "testify" to the way the craftsman spent his free time, perhaps in the winter evenings, when daylight helped him the least to practice his craft.

Ne dorim ca demersul nostru să contribuie la inițierea unei dezbateri ample cu privire la costumul din centrul și estul Europei, problematizând cât mai multe perspective.

Contextul descoperirii

Pentru campania din anul 2004, colectivul de la Ardeu avea ca obiectiv continuarea evaluării potențialului arheologic al sitului (Ferencz el al. 2005). În acel context, una dintre secțiunile magistrale (S V) a fost prelungită spre vest cu 10 m, pe o pantă care părea să nu fie foarte accentuată (fig. 1). Partea vestică a secțiunii magistrale orientată est – vest a primit indicativul „B", pentru a se deosebi de cea estică, notată cu „A".

Cu acel prilej au fost descoperite oase și coarne de animale cu urme de prelucrare, precum și obiecte finite, fapt care ne-a făcut să bănuim existența, în acel loc, a urmelor unui atelier în care se prelucrau astfel de materii prime (Ferencz 2010, 83; Ferencz, Beldiman 2012, 48). Extinderea cercetărilor, începând din 2009, pe parcursul mai multor campanii a evidențiat o situație arheologică mult mai complexă. A fost documentat un atelier, care, așa cum ne-am așteptat, era un atelier de fierărie unde se realizau și obiecte din materii dure animale, dar și din metale neferoase (Ferencz 2023, 160-161). Vatra de forjă era amenajată pe una dintre terase (fig. 2), iar pe suprafața ei se găseau numeroase fragmente de zgură.

Fig. 1. Planul topografic cu specificarea zonelor cercetate pe platoul superior, realizat de Maria Magdalena Ștefan, S.C. Digital Domain S.r.l. București 2004, finalizat până în 2010; detaliu topografic 2010, Raul Bogdan Tomuș – P.F.A. Tomuș Raul Bogdan, Deva.
Fig. 1. The topographic plan with the specification of the researched areas on the upper plateau made by Maria Magdalena Ştefan, S.C. Digital Domain S.r.l. Bucharest 2004, completed until 2010; topographic detail 2010, Raul Bogdan Tomuș – P.F.A. Tomuș Raul Bogdan, Deva.

Context of the discovery

For the 2004 campaign, the Ardeu excavation team aimed to continue evaluating the archaeological potential of the site (Ferencz el al. 2005). In that context, one of the main sections (S V) was extended westward by 10 m, on a slope that did not seem to be very steep (fig. 1). The western part of the main section oriented east – west was given the designation "B", to distinguish it from the eastern one, marked with "A".

1

2

Fig. 2. 1 - Imagine din timpul documentării vetrei de forjă (foto: I.V. Ferencz); 2 - imagine de ansamblu asupra vetrei de forjă (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 2. 1 - Image on time of the documentation of the forge hearth (photo: I.V. Ferencz); 2 - overview of the forge hearth (photo: I.V. Ferencz).

În aria complexului respectiv au fost identificate două spații cu destinații bine precizate. Spre vest, se găsea „zona de lucru", atelierul propriu-zis, iar spre est era amenajat un „spațiu pentru locuit", cele două existând, practic, sub același acoperiș. Sfârșitul construcției, cu cele două sectoare identificate, a fost unul violent, demonstrat de numeroase urme de arsură (Ferencz, Micle 2024, 333). Iar materialul lemnos din care a fost realizată construcția și alte obiecte din materiale organice s-a transformat în cenușă. Detaliile surprinse în timpul cercetării argumentează o astfel de ipoteză. Mai exact, nivelul excavat are o consistență prăfoasă și o culoare cenușiu-deschisă.

On that occasion, animal bones and horns with traces of processing were discovered, as well as finished objects, which made us suspect the existence of traces of a workshop in that place, where such raw materials were processed (Ferencz 2010, 83; Ferencz, Beldiman 2012, 48). The expansion of the research, starting in 2009, during several campaigns, highlighted a much more complex archaeological situation. A workshop was documented, as we expected, but it was a blacksmith's workshop, in which objects were also made from hard animal materials, but also from non-ferrous metals (Ferencz 2023, 160-161). The forge hearth was arranged on one of the terraces (fig. 2), and on its surface there were numerous fragments of slag.

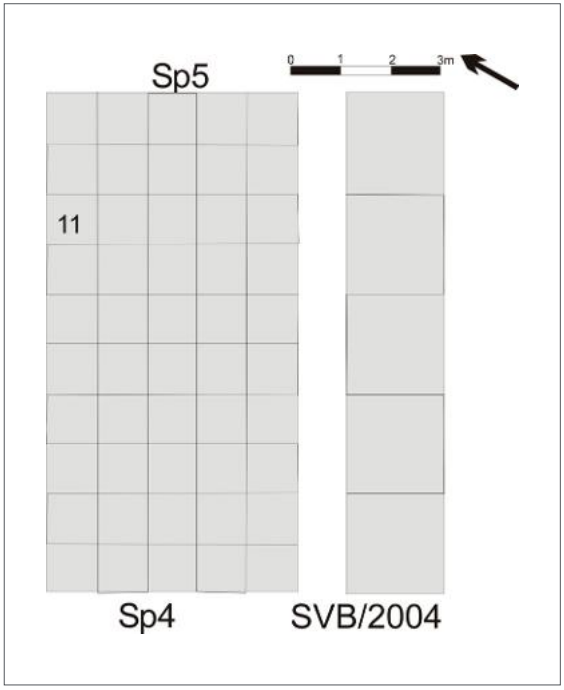

Fig. 3. Modul de împărțire pe carouri ale unităților de cercetare care au vizat cercetarea atelierului și a locuinței meșterului. În caroul numerotat cu cifra „11" au fost descoperite obiectele prezentate cu acest prilej (grafică: I.V. Ferencz).
Fig. 3. The division into squares of the research units that targeted the research of the workshop and the craftsman's dwelling. In the square numbered "11" the objects presented on this occasion were discovered (graphic: I.V. Ferencz).

Fig. 4. Sitarea pământului în timpul cercetărilor la Ardeu (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 4. Sieving the soil during archaeological research at Ardeu (photo: I.V. Ferencz).

Consistența solului a determinat și modul de cercetare. Suprafața a fost împărțită în carouri cu dimensiunea de 1×1 m (fig. 3), iar pământul excavat a fost încărcat în găleți și trecut prin sită (fig. 4). În acest fel, au fost recuperate piesele care fac obiectul

In the area of the respective complex, two spaces with well-defined destinations were identified. To the west was the "working area", actually the workshop, and to the east was a "living space", the two existing, practically, under the same roof. The end of the construction, with the two

lucrării noastre, în urma cernerii pământului din același carou (caroul 11). Este vorba de două fibule din bronz, două mărgele din sticlă și o verigă din fier.

Obiectele

Fibula 1 (fig. 5/1, 3, 5). Fibulă cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe după arc (Rustoiu tip 10b - Rustoiu 1997, 42-44), realizată din bronz. Resortul are 7+8 spire, iar coarda este ruptă la una dintre extremități. Piciorul este alungit, iar agrafa (acul) se păstrează în întregime, dar este ușor deformată, astfel că nu mai ajunge în portagrafă. Arcul, lățit spre resort, în zona curburii, se îngustează la capătul opus, spre picior. Portagrafa triunghiulară se păstrează în întregime și e simplă, neperforată. Masa piesei este de 2,64 g.

Starea de conservare este, în general, bună (cu excepția deformării acului), păstrează o patină stabilă, cu mici zone active la capetele resortului.

Fibula 2 (fig. 5/2, 4, 6). Fibulă cu resort bilateral mare și coarda înfășurată pe după arc (Rustoiu tip 10b - Rustoiu 1997, 42-44), realizată din bronz. Resortul are 7+8 spire, iar coarda este păstrată în întregime. Piciorul este alungit, însă agrafa (acul) se păstrează în întregime. Arcul, lățit spre resort, se îngustează la capătul opus, iar portagrafa este ruptă. Masa piesei este de 2,46 g.

Starea de conservare este, în general, bună (cu excepția lipsei portagrafei), păstrează o patină stabilă, cu mici zone active la capetele resortului.

identified sectors, was a violent one, demonstrated by numerous traces of burning (Ferencz, Micle 2024, 333). And the wooden material from which the construction was made and other objects made of organic materials turned into ash. The details captured during the research argue for such a hypothesis. More precisely, the excavated level has a dusty consistency and a light gray color.

The consistency of the soil also determined the research method. The surface was divided into squares measuring 1×1 m (fig. 3), and the excavated soil was loaded into buckets and passed through a sieve (fig. 4). In this way, the objects that are the subject of our communication were recovered, following the sieving of the soil from the same square (square 11). These are two bronze fibulae, two glass beads and an iron link.

The objects

Fibula 1 (fig. 5/1, 3, 5). Fibula with a large bilateral spring and the chord wrapped around the spring (Rustoiu type 10b - Rustoiu 1997, 42-44); made of bronze. The spring has 7+8 turns, and the chord is broken at one of the ends. The foot is elongated, and the pin (needle) is preserved in its entirety but is slightly deformed, so that it no longer reaches the clasp. The bow, widened towards the spring, in the area of the curvature, narrows at the opposite end, towards the foot. The triangular pin catch is preserved in its entirety and is simple, unperforated. The weight of the item is 2.64 g.

The preservation state is generally good (except for the deformation of the needle), and it retains a stable patina, with small active areas at the ends of the spring.

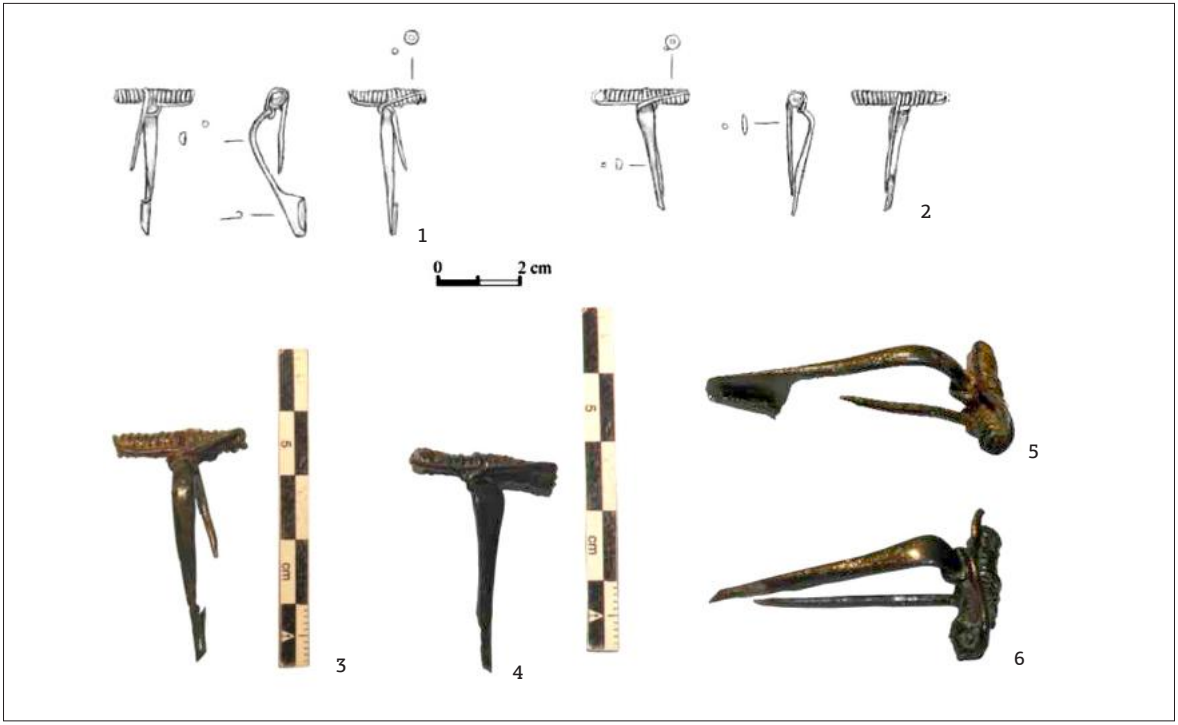

Fig. 5. Cele două fibule (desen: S. Ivan; foto: I.V. Ferencz).
Fig. 5. The two fibulae (drawing: S. Ivan; photo: I.V. Ferencz).

Mărgea 1 (fig. 6). Are formă globulară aplatizată, ușor neregulată, culoare alb-opacă, fină, cu o mică fisură verticală. Perforația este excentrică, cu o folie gri prezentă la suprafață. Piesa a fost prevăzută cu trei decorațiuni circulare, poziționate neuniform. Două sunt apropiate una de alta, în timp ce a treia a fost plasată mai departe, aproape opus perechii. Ochii sunt compuși din trei straturi, respectând

Fibula 2 (fig. 5/2, 4, 6). Fibula with a large bilateral spring and the chord wrapped around the spring (Rustoiu type 10b - Rustoiu 1997, 42-44); made of bronze. The spring has 7+8 turns, and the chord is preserved in its entirety. The foot is elongated, and the pin (needle) is preserved in its entirety. The bow, widened towards the spring, narrows at the opposite end, while pin catch is broken. The weight of the item is 2.46 g.

Fig. 6. Mărgea din sticlă (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 6. Glass bead (photo: I.V. Ferencz).

Fig. 7. Mărgea din sticlă (foto: I.V. Ferencz).
Fig. 7. Glass bead (photo: I.V. Ferencz).

succesiunea albastru-alb-albastru. Discurile albastre sunt translucide și de o calitate destul de bună, în timp ce cele albe sunt opace. Aspectul general trădează o execuție iscusită și precisă. Diametrul este de 11 mm (cel interior – de 4 mm) și înălțimea de 9 mm (Căsălean, Ferencz 2025).

Mărgea 2 (fig. 7). Cea de-a doua mărgea, găsită în același context, aparținea, probabil, aceluiași costum. Are formă circulară, uniformă, cu perforația centrată pe axa mediană. Matricea este de un albastru deschis, translucid și este decorată cu o linie albă opacă, șerpuită, pe diametrul exterior. Diametrul la exterior este de 10 mm, în timp ce diametrul perforației și lățimea măsoară 4 mm fiecare (Căsălean, Ferencz 2025).

The preservation state is generally good (except for the missing pin catch), it retains a stable patina, with small active areas at the ends of the spring.

Bead 1 (fig. 6). It has a flattened globular shape, slightly irregular, opaque white in color, fine, with a small vertical crack. The perforation is eccentric, with a gray foil present on the surface. The item was provided with three circular decorations, positioned unevenly. Two are close to each other, while the third was placed further away, almost opposite the pair. The “eyes” are composed of three layers following the blue-white-blue sequence. The blue discs are translucent and of fairly good quality, while the white ones are opaque. The general appearance betrays a skillful and precise execution. The diameter is 11 mm (the inner one is 4 mm) and the height – 9 mm (Căsălean, Ferencz 2025).

Cataramă din fier (fig. 8) circulară, cu diametrul de 37,9 mm și cu cel interior de 29,74 mm. O îngroșare aflată pe diametrul exemplarului trădează faptul că a fost prevăzută cu „limbă" de închidere, dar care nu se mai păstrează.

Analogii și datare

În privința fibulelor încadrate de către Aurel Rustoiu în tipul 10, variantele a și b, s-a remarcat că se găsesc, cu predilecție, pe teritoriul Daciei. Numeroase exemplare au fost descoperite în așezările de pe Siret, dar și în Muntenia, Transilvania și Banat. În afara Daciei, sunt cunoscute puține exemplare (Rustoiu 1997, 43; Rustoiu 2002, 193). La Ardeu, tipul respectiv este cel mai bine reprezentat până în acest moment[2].

Aurel Rustoiu a remarcat că agrafele încadrate în tipul 10 apar în modă pe la sfârșitul secolului I a. Chr.[3], însă din așezările de la Răcătău și Brad provin multe exemplare descoperite în contexte aparținând ultimelor niveluri de locuire, care le asigură o datare pe parcursul primelor trei sferturi ale secolului I d. Chr. La Zemplin, o fibulă de tipul celor descoperite la Ardeu (tipul 10 b) a fost asociată cu una puternic profilată.

În fine, la Ardeu, exemplarele aparținând acestui tip provin din nivelul de distrugere al acropolei, datat

[2] Anumite exemplare au fost deja publicate: Ferencz 2006.
[3] La Remetea Mare, o astfel de fibulă este asociată cu o fibulă cu scut rombic, o fibulă-linguriță și monede elenistice și romane, cea mai nouă monedă fiind emisă în timpul lui Augustus (Rustoiu 1997, 43).

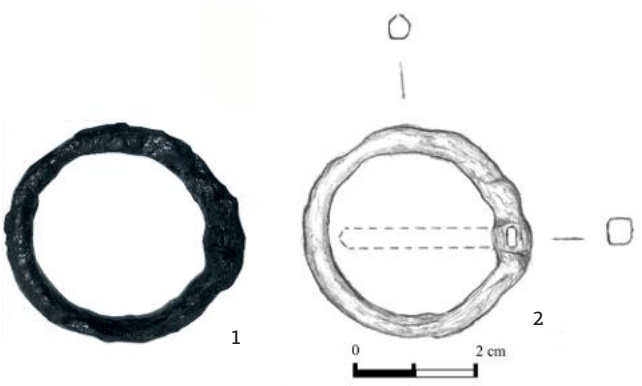

Fig. 8. Cataramă din fier (desen: S. Ivan; foto: I.V. Ferencz).
Fig. 8. Iron buckle (drawing: S. Ivan; photo: I.V. Ferencz).

Bead 2 (fig. 7). The second bead found in the same context probably belonged to the same costume. It has a circular, uniform shape, with the perforation centered on the median axis. The matrix is a light blue, translucent color and is decorated with an opaque, serpentine white line on the outer diameter. The outer diameter is 10 mm, while the perforation diameter and width measure 4 mm each (Căsălean, Ferencz 2025).

Circular *iron buckle* (fig. 8), with a diameter of 37.9 mm and an inner diameter of 29.74 mm. A thickening on the diameter of the specimen betrays the fact that it was provided with a closing "tongue", but which is no longer preserved.

în timpul campaniilor dacice ale lui Traian (Ferencz, Cazan 2024; Ferencz, Micle 2024).

Pe de altă parte, mărgele de tipul primei piese prezentate de noi au fost purtate o perioadă lungă de timp, de la începutul secolului al III-lea a. Chr. până în secolul al II-lea p. Chr. (Căsălean, Ferencz 2025). Dar majoritatea au fost descoperite în contexte corespunzătoare secolului I p. Chr., fapt ce ne arată și intervalul în care au fost apreciate cel mai mult (Căsălean, Ferencz 2025).

Mărgele rotunjite, cu o linie dispusă pe perimetru, cum este cel de al doilea exemplar ilustrat de noi, au fost descoperite în contexte începând cu secolul al III-lea a. Chr. și se regăsesc până în perioada migrațiilor (Căsălean, Ferencz 2025).

Catarama aparținea unei centuri realizate din piele sau din material textil, care nu s-a păstrat. În cazul documentat la Ardeu este vorba de o „cataramă cu limbă", iar astfel de accesorii, realizate din fier sau din bronz, sunt prezente în număr mare în descoperiri (Rustoiu 1996, 117).

Analiza ansamblului

Așadar, în contextul descris, au fost descoperite două fibule, două mărgele și o cataramă circulară. Cele două fibule, de același tip și cu aceleași dimensiuni, reprezintă o pereche de accesorii vestimentare de acest fel. Iar asocierea lor indică utilizarea simultană în componența unui costum „înfibulat" pe ambii

Analogies and dating

Regarding the fibulae classified as type 10, variants a and b by Aurel Rustoiu, it was noted that they are found with predilection on the territory of Dacia. Numerous specimens have been discovered in the settlements on the Siret, but also in Muntenia, Transylvania and Banat. Few specimens are known outside Dacia (Rustoiu 1997, 43; Rustoiu 2002, 193). At Ardeu, the respective typeis the best represented to date[2].

Aurel Rustoiu noted that type 10 brooches have been in fashion since the end of the 1st century BC[3], but from the settlements of Răcătău and Brad many specimens were discovered in contexts belonging to the last levels of habitation, which ensures their dating during the first three quarters of the 1st century AD. At Zemplin, a brooch of the type discovered at Ardeu (type 10 b) was associated with a strongly profiled one.

Finally, at Ardeu, the specimens belonging to this type come from the destruction level of the acropolis, dated during Trajan's Dacian campaigns (Ferencz, Cazan 2024; Ferencz, Micle 2024).

On the other hand, beads, such as the first item presented by us, were worn for a long period of time, from the beginning of the 3rd century BC to the 2nd century AD (Căsălean, Ferencz 2025). But most of them were discovered in contexts corresponding to the 1st century

[2] Some objects have already been published: Ferencz 2006.
[3] At Remetea Mare such a fibula is associated with a fibula with a rhombic shield, a spoon fibula and Hellenistic and Roman coins, the newest coin being issued during the time of Augustus (Rustoiu 1997, 43).

umeri. Werner Krämer a argumentat convingător că asocierea între două fibule, chiar și de tipuri diferite, poate fi interpretată ca o pereche (Krämer 1971, 117-118). În a doua epocă a fierului, au fost create în mod deliberat seturi de fibule, seturi de brățări și chiar seturi de colane, care, la rândul lor, au fost asociate între ele, iar astfel de situații sunt cunoscute și în Dacia preromană (Fetich 1953, 153-155; Dumitrașcu-Molnar 1975, 60; Rustoiu 1997, 80-81, tab. I; Spânu 2012, 125). Este vorba despre asocierile de piese vestimentare din argint, în tezaure, cum sunt cele de la Lupu, Șeica Mică etc. Ele se găsesc și în depuneri din perioada târzie a Latène-ului în Europa Centrală.

Referindu-se la astfel de asocieri în cadrul orfevreriei dacice, Daniel Spânu remarca, în lucrarea dedicată creației în metale prețioase din Dacia, că, în spațiul cercetat, perechile de fibule pot fi percepute cu strictețe datorită frecventelor asemănări tehnologice, morfologice, ornamentale și chiar ponderale dintre exemplarele aparținând aceluiași inventar (Spânu 2012, 125). Iar noi am constatat că masele celor două fibule au valori foarte apropiate. Diferența pare să aibă ca explicație deteriorarea portagrafei uneia dintre ele.

Autorul citat mai semnala și faptul că perechile cu protomă umană de la Coada Malului și Bălănești ilustrează cel mai clar aceste caracteristici. În astfel de contexte, „asemănarea până la identitate a exemplarelor dintr-un inventar nu este întâmplătoare" (Spânu 2012, 125). Nu este numai un rezultat al creației meșteșugărești, ci reflectă cu claritate și preferințele unui grup social (Spânu 2012, 125).

AD, which also shows us the interval in which they were most appreciated (Căsălean, Ferencz 2025).

Rounded beads with a line arranged on the perimeter, such as the second specimen illustrated by us, have been discovered in contexts starting with the 3rd century BC and are found until the Migration Period (Căsălean, Ferencz 2025).

The buckle belonged to a belt made of leather or textile material that has not been preserved. In the documented case at Ardeu it is a "tongue buckle". And such accessories, made of iron or bronze, are present in large numbers in the discoveries (Rustoiu 1996, 117).

Ensemble analysis

Thus, two brooches, two beads and a circular buckle were discovered in the described contex. The two brooches, of the same type and size, represent a pair of clothing accessories of this kind. And their association indicates the simultaneous use in the composition of a costume "brooched" on both shoulders. Werner Krämer convincingly argued that the association between two fibulae, even of different types, can be interpreted as a pair (Krämer 1971, 117-118). In the Late Iron Age, fibulae sets, bracelet sets and even necklace sets were deliberately created, which in turn were associated with each other, and such situations are also known in pre-Roman Dacia (Fetich 1953, 153-155; Dumitrașcu-Molnar 1975, 60; Rustoiu 1997, 80-81, tab. I; Spânu 2012, 125). This concerns the associations of silver clothing pieces, in hoards, such as the ones from Lupu, Şeica Mică, etc. They

Pentru Dacia preromană, absența mormintelor de inhumație face dificilă reconstituirea portului în general, de aceea sunt necesare analogiile externe și raportarea la iconografie (Rustoiu 1997, 80; Spânu 2012, 128). Exemplarele din argint, asociate în garnituri vestimentare ceremoniale, mai bine studiate, pot să ofere un suport util și pentru înțelegerea modului de purtare al pieselor realizate din metal comun.

Iar din această perspectivă putem remarca faptul că cele două fibule indică plasarea în zona umerilor a unei perechi de piese, care susțin ipoteza purtării unui veșmânt fixat pe ambii umeri, similar cu un *peplos* (lat. *stola*) (Spânu 2012, 128). În zona sud-alpină a Italiei, la începutul epocii imperiale, veșmintele prinse pe umeri cu două fibule au fost înlocuite cu tunica romană, fixată prin cusături (Spânu 2012, 128). Dar în regiunile din nordul și din estul Alpilor, garnituri de port de acest fel continuă să fie prezente în inventare funerare feminine (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128). Garnituri de acest fel sunt adeseori reprezentate pe reliefuri funerare (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128).

Dimensiunile care au valori mici ne îndeamnă să credem că materialul textil din care era confecționat veșmântul era subțire și ușor, țesut, poate, din fibre vegetale (poate, in?).

Mijlocul era încins cu o centură din piele sau tot din material textil, fixată prin intermediul cataramei de fier (fig. 9).

are also found in deposits from the late La Tène period in Central Europe.

Referring to such associations within Dacian goldsmithing, Daniel Spânu noted in his work dedicated to the creation in precious metals in Dacia that in the researched space, pairs of fibulae can be perceived strictly due to the frequent technological, morphological, ornamental and even weight similarities between the specimens that belong to the same inventory (Spânu 2012, 125). As such, we noticed that the masses of the two fibulae have very close values. The difference seems to be explained by the damage to the catch plate of one of them.

The cited author also noted that the pairs with human protome from Coada Malului and Bălănești, illustrate these characteristics clearest. In such contexts, "the similarity to the point of identity of the specimens in an inventory is not accidental" (Spânu 2012, 125). It is not only a result of artisanal creation, but also clearly reflects the preferences of a social group (Spânu 2012, 125).

For pre-Roman Dacia, the absence of inhumation graves makes it difficult to reconstruct the costume in general, which is why external analogies and reference to historiography are necessary (Rustoiu 1997, 80; Spânu 2012, 128). The specimens associated with ceremonial clothing sets, made of silver, which have been better studied, can also provide useful support for understanding the way pieces made of common metal were worn.

And from this perspective we can note that the two fibulae indicate the placement of an item pair in the shoulder area, supporting the hypothesis of wearing a

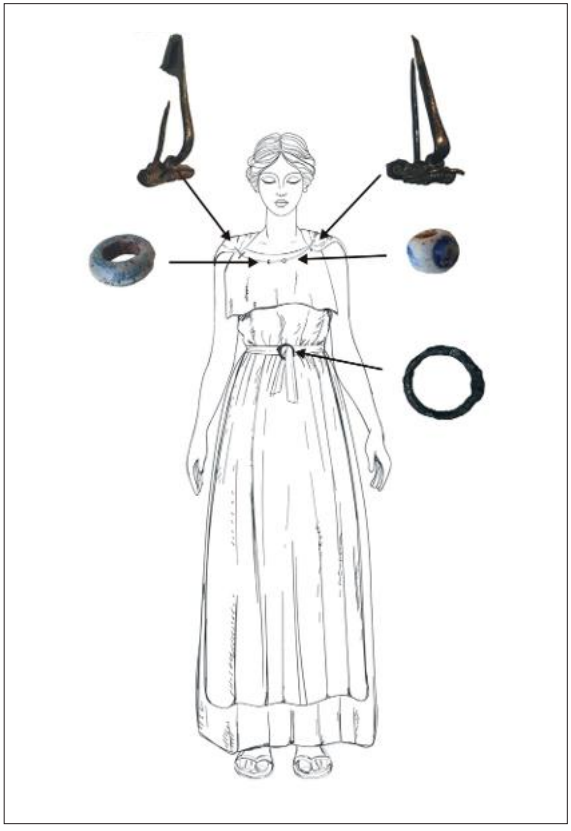

Fig. 9. Propunere de reconstituire a costumului (desen: C. Feti).
Fig. 9. Proposal for the reconstruction of the costume (drawing: C. Feti).

Ar mai fi de menționat și faptul că, în multe cazuri, perechile de fibule erau unite între ele printr-un lanț cu zale metalice, dar în cazul exemplarelor de la Ardeu nu a fost descoperit și un astfel de element de fixare. Cu toate acestea, nu putem să excludem cu totul prezența unui șnur din piele sau fire textile ori lână, prin care cele două să fi fost atașate una de alta. Cele două mărgele ar fi putut să fie înșiruite

garment fixed on both shoulders, similar to a *peplos* (lat. *Stola*) (Spânu 2012, 128). In the southern Alpine area of Italy, at the beginning of the imperial era, the garments fastened on the shoulders with two fibulae were replaced by the Roman tunic, fixed by stitches (Spânu 2012, 128). But in the regions north and east of the Alps, such garments continue to be present in female funerary inventories (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128). They are often represented on funerary reliefs (Rustoiu 1997, 83; Spânu 2012, 128).

The small dimensions lead us to believe that the textile material from which the garment was made was thin and light, perhaps woven from vegetable fibers (perhaps linen?).

The waist was girded with a leather or textile belt, fastened by an iron buckle (fig. 9).

It should also be mentioned that in many cases the pairs of fibulae were joined together by a chain with metal links, but in the case of the specimens from Ardeu no such fastening element was discovered. However, we cannot completely exclude the presence of a leather cord, textile or wool thread, by which the two were attached to each other. The two beads could have been strung on such a cord, which joined the two fibulae, or on a thread worn around the neck. They could have been worn together or separately, or alongside other pieces, which

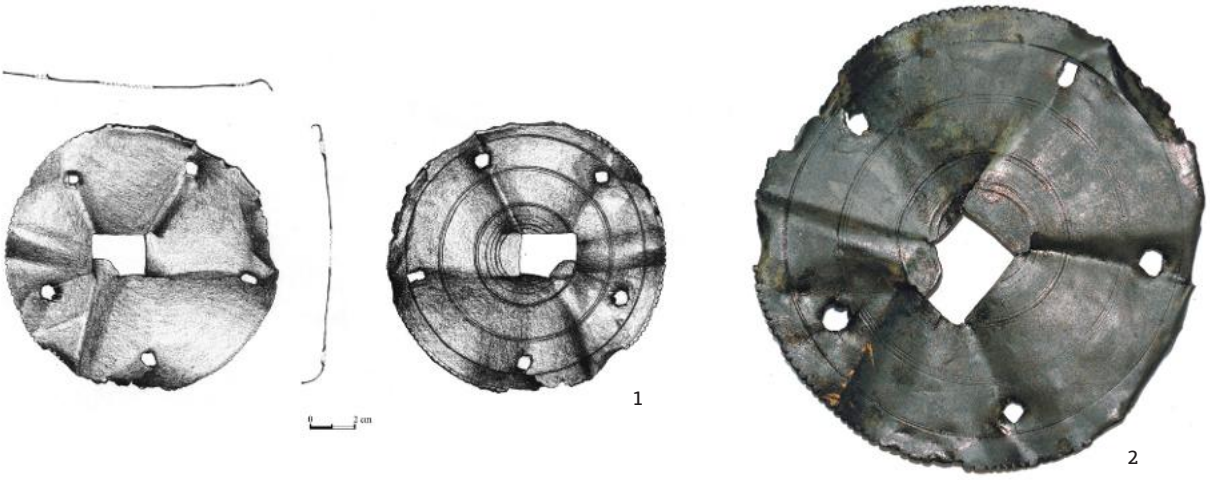

Fig. 10. Placă de fixare a unui mecanism de închidere (desen: O. Bocăniciu; foto: I.V. Ferencz).
Fig. 10. Plate for fixing a locking mechanism (drawing: O. Bocăniciu; photo: I.V. Ferencz).

pe un astfel de șnur, care unea cele două fibule, sau pe un fir purtat la gât. Ele puteau să fie purtate împreună sau separat, ori alături de alte piese, care nu s-au păstrat. Și nu putem să excludem nici posibilitatea ca ele să fi fost cusute pe veșmânt.

Concluzii

Obiectele prezentate de noi formează o garnitură, care făcea parte dintr-un ansamblu vestimentar. Ele ne ajută să înțelegem anumite particularități ale costumului feminin pe acropola așezării dacice

have not been preserved. At the same time, we cannot exclude the possibility that they were sewn onto the garment.

Conclusion

The objects presented by us form a set, which was part of a clothing ensemble. They help us to understand certain particularities of the female costume on the acropolis of the Dacian settlement at Ardeu, in the last years of the 1st century AD and at the beginning of the 2nd century of the Christian era. The association between the two

de la Ardeu, din ultimii ani ai secolului I p. Chr. și la începutul secolului al II-lea al erei creștine. Asocierea dintre două mărgele, descoperite împreună cu două fibule mici de același tip și o cataramă provenind, probabil, de la o curea, documentează existența unui costum. Prinderea pe ambii umeri a veșmântului argumentează că este vorba de un costum de tip *peplos*. Iar descoperirea de la Ardeu arată că astfel de ansambluri vestimentare au fost purtate în Dacia preromană până în momentul cuceririi.

Trebuie să subliniem și faptul că din contextul în care au fost descoperite putem să presupunem că toate erau depozitate într-o casetă sau într-o ladă din lemn, care a fost mistuită de foc, așa cum au ars, probabil, și elementele de vestimentație din pânză. Existența unui astfel de container pentru depozitare, în contextul atelierului, este susținută și de o placă de fixare a unui mecanism de închidere (fig. 10) (Lăpușan 2024, 132-133, pl. 7), realizată din aliaj pe bază de cupru (bronz, alamă?). Iar depozitarea costumului într-o ladă indică faptul că era purtat ocazional.

Deocamdată, avem de a face cu un caz unic în Dacia, însă publicarea materialelor arheologice descoperite în ultimii ani vor putea să aducă noi date privind moda vestimentară în Dacia preromană.

beads discovered together with two small brooches of the same type and a buckle probably coming from a belt, documents the existence of a costume. The fastening of the garment on both shoulders argues that it is a *peplos*-type costume. And the discovery from Ardeu shows that such clothing ensembles were worn in pre-Roman Dacia before the time of the conquest.

We must also emphasize that the context in which they were discovered allows us to assume that they were all stored in a wooden box or crate that was consumed by fire, as were probably the clothing items. The existence of such a storage container in the context of the workshop is also supported by a plate for fixing a closing mechanism (fig. 10) (Lăpușan 2024, 132-133, pl. 7), made of a copper-based alloy (bronze, brass?). And the storage of the costume in a crate indicates that it was worn occasionally.

For now, we are dealing with a unique case in Dacia, but the publication of archaeological materials discovered in recent years will be able to bring new data regarding the clothing fashion in pre-Roman Dacia.

Bibliografie / Bibliography

Căsălean, Ferencz 2025: A. Căsălean, I.V. Ferencz, Glass adornments discovered in the Dacian fortress at Ardeu-Cetățuie. In: (Eds. L. Benediková, B. Kovár, A. Bistáková) Iron Age Legacies. Current Approaces to the Period in Central Europe. Essays in Honour of Gertrúda Březinová on her 70th Birthday. *In print*.

Dumitrașcu, Molnar 1975: S. Dumitrașcu, E. Molnar, Tezaurul de podoabe dacice de argint de la Săcălăsăul Nou, jud. Bihor. Crisia 5, 1975, 45-67.

Ferencz 2006: I.V. Ferencz, Două fibule cu resort bilateral mare și coarda înfășurată de arc, provenind din așezarea dacică de la Ardeu, com. Balșa, jud. Hunedoara. Bruckenthal Acta Musei I/1, 2006, 67-76.

Ferencz 2010: I.V. Ferencz, Obiecte de os și corn descoperite la Ardeu (jud Hunedoara). In: (Eds. I. Glodariu, G. Gheorghiu) Studii de Istorie și Arheologie. Omagiu cercetătorului Eugen Iaroslavschi (Cluj-Napoca 2010), 79-90.

Ferencz 2023: I.V. Ferencz, Aristocratic residences in south-western Transylvania. Reflections on the functionality of the so-called Dacian fortresses. In: (Eds. M. Egri, A. Rustoiu), The Archaeology of Communities and Landscapes in the Carpathian Basin Interdisciplinary Perspectives (Cluj-Napoca 2023), 153-166.

Ferencz et al. 2005: I.V. Ferencz, M. Căstăian, C. Bodó, C.I. Popa, Raport privind săpăturile arheologice pe șantierul Ardeu (com. Balsa, jud. Hunedoara). In: (Coord. M.-V. Angelescu, I. Oberlander-Tarnoveanu, Fl. Vasilescu) Cronica cercetărilor arheologice din Romania. Campania 2004. A XXXIX-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Jupiter-Mangalia, 25- 28 mai 2005, CIMEC (Bucuresti 2005), 56-57.

Ferencz, Beldiman 2012: I.V. Ferencz, C. Beldiman, Artă și meșteșug în epoca regatului dac. Artefacte de os și corn. Catalog / Art and craftsmanship during Dacian Kingdom. Bone and antler artefacts. Catalogue (Cluj-Napoca 2012).

Ferencz, Cazan 2024: I. V. Ferencz, F. M. Cazan, Acte de violență la Ardeu ilustrate prin piese arheologice. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț, D. Condrea) Confruntare și violență în arheologia preistorică și antică din spațiul tiso-nistrean. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna, 25-28 iulie 2024 (Chișinău 2024), 301-314.

Ferencz, Hegy 2014: I.V. Ferencz, A. Hegy, A few aspects of the ancient habitat at Ardeu from the perspective of modern research methods. Sargetia s.n. V (XLI), 2014, 13-26.

Ferencz, Roman, Căstăian 2016: I.V. Ferencz, C. Roman, M. Căstăian, Craftsman and gambler. Gaming accessories coming from a Dacian workshop from Ardeu. In: (Eds. O. Tutilă, N.C. Rișcuța, I.V. Ferencz), Archaeological small finds and their significance (Cluj-Napoca 2016), 59-71.

Ferencz, Pall-Both 2021: I.V. Ferencz, D.-N. Pall-Both, Aspecte ale economiei în cetatea dacică de la Ardeu. Dovezi arheologice ale procesării cerealelor. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț), Economie și mediu în spațiul tiso-nistrean în epoca fierului (Chișinău 2021), 181-209.

Ferencz, Căstăian, Cazan 2023: I.V. Ferencz, M.C. Căstăian, Fl.M. Cazan, Lifting and handling heavy objects in Dacia. In (Eds. A. Zanoci, M. Băț), Artifacts, Technology and Raw Material in the Tisza-Dniester region in the Iron Age (Chișinău 2023), 287-306.

Ferencz, Micle 2024: I.V. Ferencz, D. Micle, Let's burn everything! The end of Dacian habitation in Ardeu. In: (Eds. A. Zanoci, M. Băț, D. Condrea), Confrontation and violence in Prehistoric and Ancient Archaeology in the Tisza-Dniester area (Chișinău 2024), 315-335.

Fetich 1953: N. Fetich, Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen. Acta Archaeologica Hungarica 3, 1953, 127-178.

Krämer 1971: W. Krämer, Silberne Fibelpaare aus dem letzten vorchristlichen Jahrhundert. Germania 48, 1971, 111-132.

Lăpușan 2024: B. Lăpușan, Safety practices in the La Tène period. Artefacts associated with keeping safety from Transylvania. Ephemeris Napocensis XXXIV, 2024, 127-164.

Racinet 2023: A. Racinet, The costume history (Köln 2023).

Rustoiu 1996: A. Rustoiu, Metalurgia bronzului la daci (sec II î. Chr - I d. Chr.). tehnici, ateliere și produse de bronz (București 1996).

Rustoiu 1997: A. Rustoiu, Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. - I e.n.) (București 1997).

Rustoiu 2002: A. Rustoiu, Die Östliche gruppe des Dakischen Schmucks. Eine Untersuchung bezüglich der interregionalen Beziehungen im vorrömischien Dakien im 1. Jh. v. Chr. - 1 Jh. n. Chr. In: (Eds. A. Rustoiu, A. Ursuțiu), Interregionale und kulturelle Beziehungen in Karpatenraum (2. Jahrtausend v. Chr. - 1. Jahrtausend n. Chr.) (Cluj-Napoca 2002), 191-225.

Spânu 2012: D. Spânu, Tezaurele dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană (București 2012).

Dr. Iosif Vasile Ferencz

Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva, România
0000-0001-9510-0052
e-mail: fiosifvasile@yahoo.com

Dr. Dorel Micle

Universitatea de Vest, Timișoara, România
0000-0003-4852-8819
e-mail: dorel.micle@e-uvt.ro

Florin Marius Cazan

Asociația Pro Corvina, Ardeu, România
0000-0001-9510-0052

SSC
SAHARNA SUMMER
COLLOQUIUM